

Referat av föreläsning om runstenen i Uråsa Sm 13 av Johannes Virdarson med rubriken:

Bilderna har Johannes generöst låtit referenten få använda.

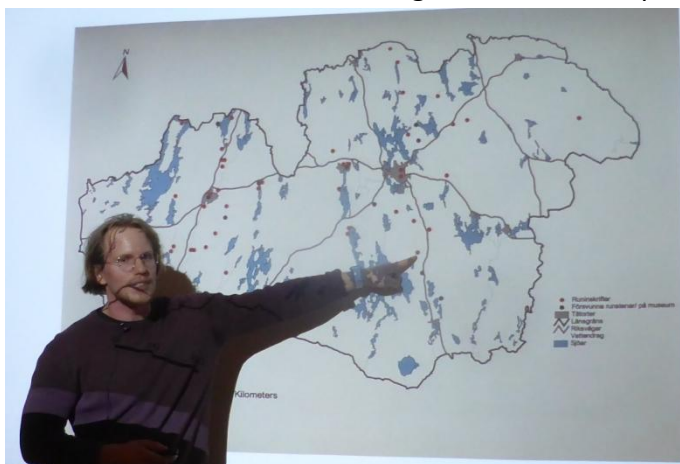
En runstens levnadsberättelse

Innan årsmötet i Kronobergs Arkeologiska Förening 2024-03-07 föreläste Johannes om denna runsten. Han inledde med att berätta att han växt upp med denna runsten, då den står på andra sidan vägen räknat från hans uppväxt vid kvarnen i Högnalöv. Den har stor del i att han nu valt att utbilda sig till arkeolog.

Det finns ca 2500 runstenar i Sverige varav knappt 30 i Kronobergs län. De är ofta resta vid vägar, broar, gränser, runstensresarens bostad eller – mera sällan – vid ett gravfält. Syftet är att runstenen ska synas. Detta att resa runstenar utvecklades nog i Danmark och spred sig norrut över Sverige. Johannes pekar här

ut platsen för runstenen i Uråsa socken. Denna socken är indelad i tre s.k. "roten" nämligen Uråsa, Skye och Högnalöv. Stenen står i Högnalövs rote på gränsen till Skye rote. Runstenen kan i sin helhet ha varit målad i olika färger. Texten på runstenen är:

[spak]R : let : kerua : kuml :
eftiR : suni : sina : suen : auk :
rymik

[Spak] lät göra minnesmärket
efter sina söner Sven och
Röming

Så här kanske Spak kan ha sett ut

Spak

Levde i slutet på vikingatiden, dvs någon gång mellan 990-1020 e.kr (då runstenen restes).

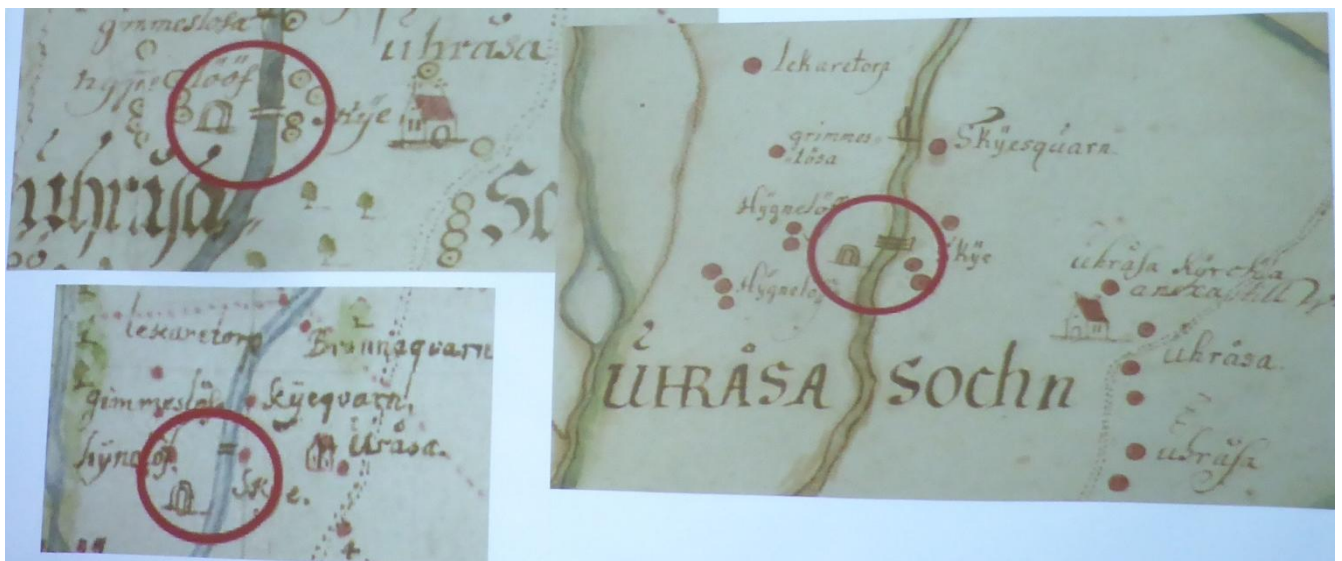
- Vem som helst kunde inte resa en runsten, utan det var människor med makt och pengar som reste runstenar.
- Han tillhörde alltså den vikingatida överklassen och var någon sorts lokal hövding
- Sannolikt kom hans makt i uttryck i form av rättskipning, försvar och andra frågor av betydelse för lokalsamhället.
- Eftersom stenen är rest inom Högnalövs ägor, bodde han sannolikt där i ett stort hushåll med tjänstefolk, kanske till och med trälrar
- Han var även en av de första i Varend (och även Sverige) att bli kristen eftersom de allra flesta runstenar i Varend anses vara kristna monument.

Spak anses betyda förståndig, klok, rättsinnig och fredlig. Namnet är bara känt från denna runsten. Röming tror man kommer från tyskans Ruhm som kopplas till högt anseende/rykte. Även detta namn är unikt för denna runsten. Namnet Sven är däremot vanligt på runstenar och betyder ung man.

Den första dokumentationen av runstenen är på en karta över Konga härad från 1663. Man

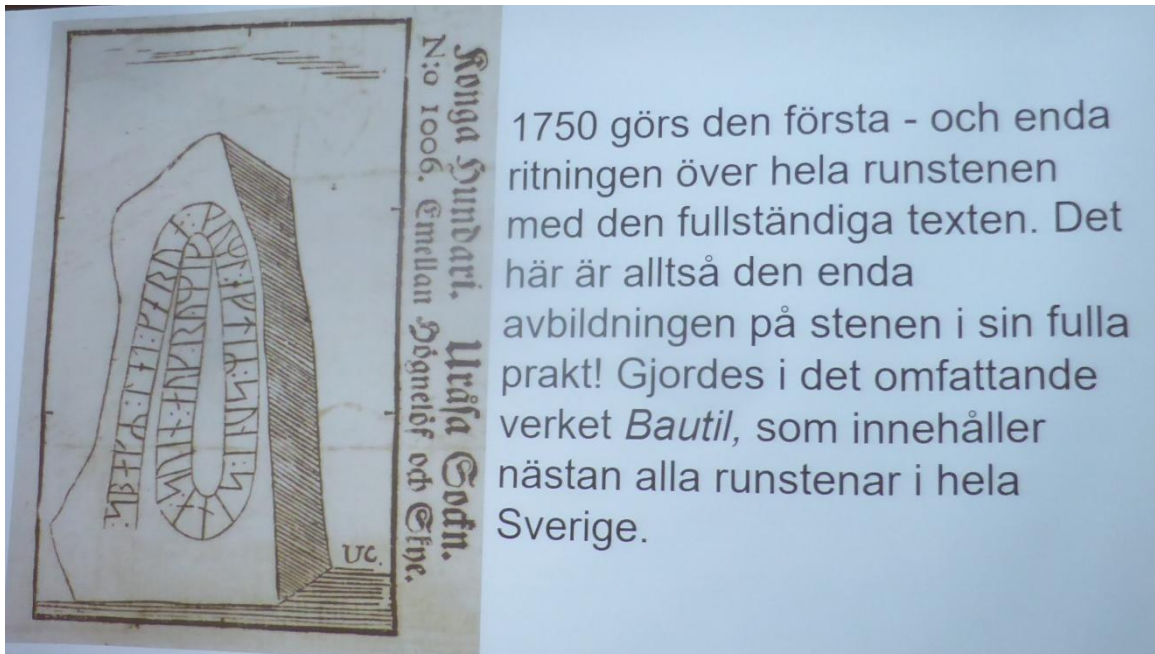

ser att den står vid en bro. Det finns också tre andra kartor troligen från slutet av 1600-talet som markerar runstenen. Dock är platsen lite varierande i förhållande till bron. Samtidigt kan sägas att kartor från denna tid var ganska schematiska t.ex. är åns många krökningar inte noterade.

Att runstenen står vid en bro och vid en väg är en typisk placering. Det var en kristen välgärning att göra det möjligt att bereda framkomlighet till den kristna mötesplatsen/kyrkan. Dock är inte känt förekomsten av någon kyrkplats i Uråsa från denna tid. Namnet Högnalöv anses ha sitt ursprung från ca 500 e. Kr. så Spak bör ha kallat sin hemort Högnalöv på Vikingatiden ca 1000 e. Kr. Att runstenen står vid ett vattendrag kan indikera att här också finns en ägogräns – gränsen mellan Högnalöv och Skye – då vattendrag ofta fick utgöra sådana gränser. Runstenen kan ha signalerat att här trädde man in på en stormans ägor. Troligen bodde dock inte Spak precis här då området är ganska vattensjukt och blev bebott troligen först på 1800-talet. Troligare är att Spak bodde något längre västerut vid nuvarande Högnalövs Storegård, som verkar ha varit en stormannagård exempelvis för en senare riddare enligt Martin Hansson.

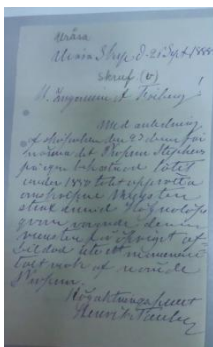
1750 görs den första - och enda ritningen över hela runstenen med den fullständiga texten. Det här är alltså den enda avbildningen på stenen i sin fulla prakt! Gjordes i det omfattande verket *Bautil*, som innehåller nästan alla runstenar i hela Sverige.

Den här avritningen från 1750 gör det möjligt att kunna tolka hela texten med det inledande namnet Spak. Nästa beskrivning är från 1813 då Johan Forsander skriver: "SW om vägen jämte en grind, ej långt från ån på sidan åt Högnalöf, står den nu mycket lutande vid pass 1 aln öfver jord." Vid beskrivning av Peter Wieselgren 1844-1846 anges att runstenen är försvunnen (Ny Smålands Beskrifning). Vad har hänt?

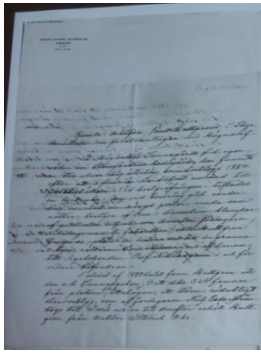

När den drivne riksdagsmannen Gustaf Johansson flyttar till Högnalövs Storegård 1827 händer det mycket i bygden, speciellt vid runstenens närområde. Bland annat låter han bygga Högnalövs kvarn ca 1835, som står kvar än idag. Detta kvarnbygge krävde mycket sten. Notera att detta bygge händer under samma period som runstenen var försvunnen.

Min tolkning av vad som kan ha hänt är att stenen stod så lutad - eller kanske t.o.m helt vält - att byggarbetarna inte märkte att det var en runsten när bygget började. Och eftersom man behövde en stor mängd sten hämtade man stenar rimligtvis först i kvarnens direkta närhet. Runstenen var ju toppen som byggmaterial, och om den var vält var det nog enkelt att missta den som en vanlig sten.

Tack vare ett brev från 1888 signerat av baronen Henrik Taube på Skye vet vi vart stenen tog vägen och när den hittades. Brevet beskriver att professor George Stephens under 1850-talet på egen bekostnad lät resa runstenen invid Högnalövs kvarn. Stenen verkar alltså med andra ord ha förts ca 150 meter västerut, till kvarnen i Högnalöv.

Nästa händelse i runstenens liv sker inte långt efter att den rests av professor George Stephens. I en berättelse av drängen Jöns Hultgren i Skye, nedskrivet 1902, sägs det följande: *I slutet av 1860-talet blev runstenen vid den förbiflytande ån reparerad genom en "kringresande herre" (G. O. Hyltén-Cavallius) som betalade 7 kr. för järnbanden och dess påsättning.*

Enligt drängens berättelse måste alltså runstenen, till vår förskräckelse, ha gått sönder runt 1860-talet, då en repareringen av stenen betalades av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius. I ett annat brev som dateras till 15 juli 1873 skriven av komminister Joseph Carl August Collander ska lagning ha gjorts av en inspektor Fagerholm.

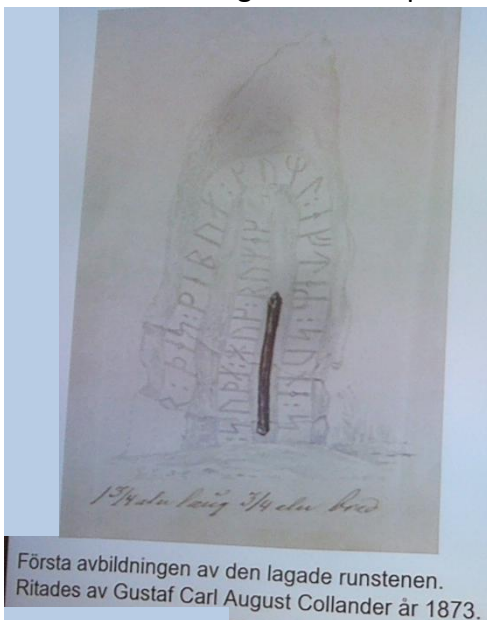
Hur och när gick stenen sönder?

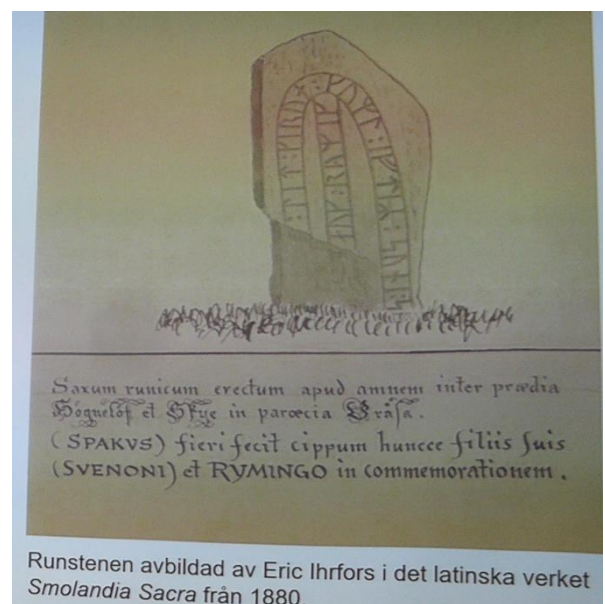
Troligtvis togs stenen som trappsteg till det så kallade Åtorpet.

Eftersom den låg som trappsteg under en relativt kort tid, mellan 1850- och 1860-talet, hamnade skriften på runstenen sannolikt uppåt, och någon märkte nog rätt kvickt att det handlade om runstenen. Arbetet med att byta trappsteget inledde, men något måste gick snett och stenen måste ha tappats eller liknande under denna process, och gick då sönder i fyra delar.

Runstenen har troligen haft ett mellanspel som trappsten och det är kanske då den gått sönder enligt muntlig tradition. OBS! Nu (1835) visar kartritarna åns många krökar! Det finns två avbildningar av den reparerade runstenen från 1873 resp 1880:

Första avbildningen av den lagade runstenen. Ritades av Gustaf Carl August Collander år 1873.

Runstenen avbildad av Eric Ihrfors i det latinska verket *Smolandia Sacra* från 1880.

Observera att här saknas en bit dvs biten där huvudpersonen Spak nämns.

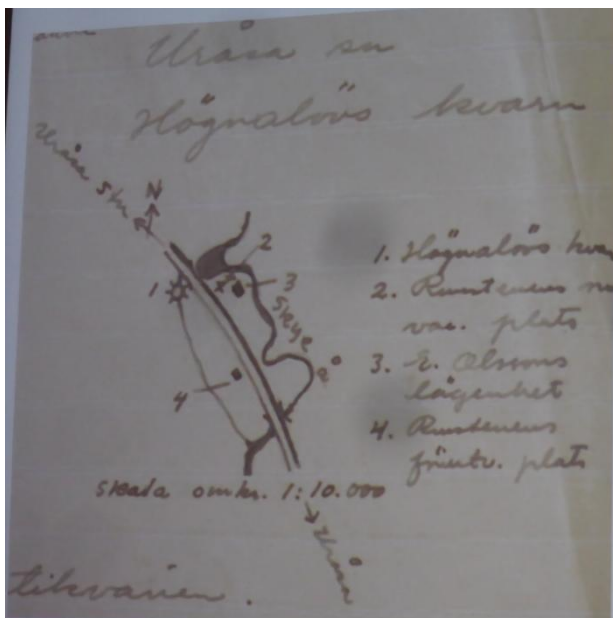

Vart stenen hamnade efter reparationen är lite osäkert, men enligt Josef Rosengrens *Ny Smålands Beskrifning* från ca 1900 verkar den ha stått någonstans vid Högnalövs kvarn och då stått där i ca 30 år. Med stor sannolikhet stod den på samma sida som kvarnen, söder om vägen.

År 1905 såg den välkända arkeologen Knut Kjellmark den "hoplappade" stenen stå lutad mot ett litet hus ett stycke öster om kvarnen. Detta lilla hus är Åtorpet, varför jag innan antog att stenen var trappsteg till detta hus.

Första fotografiet av runstenen. Fotot taget av runologen och Uppsalaprofessorn Otto von Friesen någon gång mellan 1900 och 1925.

Riksantikvarien skickade sedan arkeologen Erik Floderus som reste stenen den 15 juni 1931 med hjälp av några lokalbor, däribland Erik Olsson. Eftersom man inte kände till stenens ursprungliga plats, ansåg Floderus därför att den bästa platsen för stenen skulle vara intill Erik Olssons lägenhet, på norra sidan om vägen. Det verkar således vara första gången runstenen gör sin resa till andra sidan vägen, samma sida där den står än idag.

Foton som togs i samband med runstensens förflyttning 1931.

Bild som togs inför Ragnar Kinanders verk "Smålands Runinskrifter", med imålade runor.

Men stenens äventyr är ännu inte slut.

Så här såg det ut 1953 när Jan-Erik Anderbjörk från Smålands museum besiktigade runstenen på begäran av den då nybildade hembygdsföreningen i Uråsa. Stenen stod lutande innanför ett staket. Han skickade ett brev till Riksantikvarieämbetet med sina fotografier och önskade att stenen skulle få en "värdigare och bättre placering" och att stenen skulle lagas med stenkitt och att de klumpiga järnbanden skulle tas bort. Han verkar så småningom ha fått

Stenen har därmed fått sin slutgiltiga position, där den står än idag. Notera att det klumpiga järnbandet som satt fast på runstens framsida är borttaget.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att stenen under sina 1000 år haft ett händelserikt och dramatiskt "liv". Vi får skatta oss lyckliga att vi faktiskt har kvar vår sten idag, även om den inte är hel.

Nu får vi till sist också hoppas att den i 1000 år till få stå fast på sin nuvarande plats, så att kommande generationer kan få ta del av pappan Spaks tragiska berättelse.

gehör så att under juli 1966 har konservator R. Wibeck lagat stenen och därefter flyttat den en meter utanför staketet.

Tack Johannes för en levande beskrivning av en runstens liv!

/ Refererat av Per Andrén

